

AZERBAYCANLI BİR MÜLTECİ: MEHMET ALTUNBAY**Salih ÖZKAN*****ÖZ**

Azerbaycan Gence doğumlu (1911) olan Mehmet Altunbay, Odessa Askeri Hava Okulu'nda okumuştur. 1933 yılında bu okulu başarıyla bitirerek pilot olarak görev yapmıştır. Pilotluk mesleğindeki başarılarından dolayı Sovyet Rusya'da üç kez ödül almıştır. Hava Harp Okulu komutanlığı görevine kadar yükselmiştir. Ancak Azerbaycanlı bir Türk subayın bu makama kadar yükselmesini hazmedemeyen KGB'nin sudan bahanelerle idam fermanı çıkarması üzerine Türkiye'ye kaçmaya karar verir.

İki arkadaşıyla birlikte önce İran, sonra Bağdat ve nihayet Türkiye'ye geçer. Genel Kurmay Başkanlığı'nca yapılan sınav sonrasında kendisine Türkiye'de pilotluk yapma belgesi verilir. 1945-1960 yılları arasında Türk Hava Yolları'nda pilot olarak çalışır. Azerbaycan Türkleri arasında bir kahraman olarak görülen Mehmet Altunbay için 1967 yılında bir de sinema filmi yapılır. 1987 tarihinde de vefat eder.

Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye iltica ederek, çok sayıda hizmetlerde bulunan Azerbaycanlı aydınlardan birisi olan Mehmet Altunbay'ın biyografisi konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler; Mehmet Altunbay, Azerbaycan, Azerbaycanlı Mülteciler

AN AZERBAIJANI REFUGEE: MEHMET ALTUNBAY**ABSTRACT**

Mehmet Altunbay from Azerbaijan Gence (1911) was educated at Odessa Military Air School. In 1933 he successfully graduated from this school and served as pilot. He has been awarded three times in Soviet Russia for his achievements in his profession. He rose to the command of the Air Force Academy. However, the KGB was not ready for an Azerbaijani officer occupying such a high position, so he was given a death penalty by the KGB and he decided to escape to Turkey.

He and his two friends first went to Iran, then to Baghdad and finally to Turkey. After the exam held by the General Staff, a pilot document was given to him in Turkey. He worked as a pilot in Turkish Airlines between 1945 and 1960. For Mehmet Altunbay, who is seen

* Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi, salihozkan66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8701-6608

as a hero among the Turks of Azerbaijan, a cinema film is made in 1967. In 1987 he passed away.

This study will focus on the biography of Mehmet Altunbay, one of the Azerbaijani intellectuals who have been in refuge in Turkey during the Republican era.

Keywords; Mehmet Altunbay, Azerbaijan, Azerbaijani Refugees

GİRİŞ

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki coğrafi yakınlık, tarihin hemen her devrinde az ya da çok muhaceret hareketini ortaya çıkarmıştır. Fakat iki dönem var ki bu muhaceretin en yoğun yaşandığı dönemdir. Birincisi 19. Yüzyıl sonu ile 20. Yüzyılın ilk on yılında gerçekleşmiştir. Bu muhaceretle gelenler arasında, Türkiye'nin siyasi yaşamında önemli rol oynayan Ali Bey Hüseyinzade ve Ahmet Ağaoğlu isimler ön plana çıkmaktadır. İkinci önemli muhaceret ise Azerbaycan'ın Sovyet hakimiyetine girmesiyle başlayan ve 1920-1930 yıllarını kapsayan dönemdir. (Attar, Şimşir, 2013: s.139)

Çarlık Rusya'sı dağıldıktan sonra Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşan Maveray-ı Kafkas Devleti kurulmuştu. 27 Mayıs 1918'de bu devletin dağılması üzerine Azerbaycan delegeleri olağan üstü toplanarak kendilerini geçici şura ilan ettiler. Şuranın başına oy çokluğu ile Resulzade Mehmet Emin Bey getirildi. 28 Mayıs'ta şuranın ilk toplantısı yapıldı ve üç madde üzerinde duruldu. 3. Madde federasyonun dağılması ve Azerbaycan'ın durumu ile ilgiliydi. İçinde bulunulan vaziyet Azerbaycan'ın selameti açısından bağımsızlığının ilan edilmesini gerektiriyordu. Bu nedenle şura Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesini karar aldı ve altı bentten oluşan "İstiklal Beyannamesi"ni ilan etti. (Aksoy, 2013: s.16) Ancak Bakü başta olmak üzere Azerbaycan topraklarının önemli bir kısmı Bolşevik ve Ermeni müfrezelerinin işgali altında idi. Osmanlı devleti Batum Anlaşması (4 Haziran 1918) ile Azerbaycan'a yardım edeceğini vaat etmişti. İşte bu anlaşma gereğince Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa, Kafkas İslam Ordusu adı altında bir ordu ile katliamları durdurmak üzere Azerbaycan'a giderek Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasına hizmet etmiş olur. (Gasimov, 2001: s.23)

Azerbaycan Cumhuriyetinin varlığı ancak 23 ay sürdü. 23 ay gibi bir sürede Azerbaycan Cumhuriyeti hem siyasi, hem askeri, hem de kültürel alanda tam bağımsız olabilmek için her türlü çabayı sarf etmiştir. Bu çabaların sonucu sadece kendi adına değil tüm Kafkas

milletleri adına önemli başarılar ve gelişmeler kaydetmiştir. Ancak Azerbaycan hakkındaki emellerinden vazgeçmeyen Rusya, Sovyetler Birliği adı altında örgütlenip, Azerbaycan'ı tekrar işgal ederek 27 Nisan 1920 Türk ve İslam âleminin ilk demokratik devleti olan Azerbaycan Cumhuriyetine son verdi. (Aksoy, 2013: s.19)

İşte Azerbaycan'ın Sovyet yönetimi tarafından işgalinden sonra ikinci dönem muhaceret başlamıştır. Bu süreçte Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Konsey Başkanı Mehmed Emin Resulzade başta olmak üzere Müsavat Partisi yöneticilerinin pek çoğu çeşitli yollardan ve değişik tarihlerde Türkiye'ye gelmişlerdir. (Attar, Şimşir, 2013: s.118)

Özellikle muhaceretin ikinci safhası olan 1920-1930 yılları arasında, yani Bolşevik ihtilalin başarılı olmasından sonra, yalnızca Azerbaycan'dan değil bütün Rus coğrafyasından çok sayıda mülteci Türkiye'ye göçmüştür. Başta İstanbul olmak üzere tüm Türkiye Rusya'dan kaçan mültecilerin sığınağı olmuştur. 1921 yılının ilk iki ayı için verilen rakamlara göre, İstanbul'da Sovyet zulmünden kaçan Rus mültecilerinin toplam sayısı 75000'i buluyordu. Sonraki bir yıl içinde bunların bir kısmı Amerika ve Almanya'ya diğer bir kısmı da İngiltere, Fransa, Avusturya, Japonya, İsviçre ve Afrika'ya vize alarak gitmişlerdir. Mayıs ayına kadar ise Rusya'dan Türkiye'ye iltica edenlerin sayısı 175000'i bulmuştur. Bunların 115000'i Türkiye'de kalmıştır. (Attar, Şimşir, 2013: s.117) Bu rakam Bütün Sovyet mültecilerini içermektedir. Bunların ne kadarının Azerbaycan Türk'ü olduğu konusunda kesin bir rakam verememekle beraber çoğunluğunun Azerbaycan Türk'ü olduğunu belirtebiliriz.

İkinci muhaceret hareketi Türkiye'nin gerek siyasi, sosyal, kültürel, ve düşünsel alanda gerekse askeri ve insani alanda bir dönüşüm yaşadığı döneme tesadüf etmesi dolayısıyla da önem arz etmektedir. Özellikle Azerbaycanlı aydınlar Türkiye'nin geçirdiği bu dönüşüme katkı sağlamışlar hatta bazı durumlarda tam merkezinde yer almışlardır. Tabii ki etkileşim karşılıklı olmuş, Azerbaycanlı aydınlar Türkiye'de yürütülmekte olan inkıaplara katkı sağlarken, Azerbaycan'da da milli bilincin olgunlaşmasına, şekillenmesine ve istiklal fikrinin yaşamasına zemin hazırlamıştır. (Attar, Şimşir, 2013: s.140)

1920-1930 dönemi sonrasında Sovyet yönetiminin izlediği dışı kapalılık (demirperde ülkesi olma) dolayısıyla muhaceret hareketinin pek olmadığını görüyoruz. Çalışmamıza konu olan Mehmet Altunbay bu konuda ilk olma özelliğine sahiptir. 1939 yılında uçakla Rusya dışına kaçmayı başaran Altunbay hatıratının adını

“Hürriyete Uçan Türk” olarak koymuştur. “Hatta ilk insan desek yanılmış olmayız” demektedir.

1. Mehmet Altunbay’ın Ailesi

Mehmet Altunbay hatıratında birçok aile efradından uzun uzun bahsetmektedir. Babasının babası hakkında geniş bilgi vermemekle beraber adının Derviş olduğu anlaşılmaktadır. (Altunbay, 1989: s.43) Baba tarafından ninesi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Mehmet Altunbay’ın hatırlamış olduğu yaşlarda ölmüş olması muhtemeldir. Zira hatıratında diğer yakınlarından bahseden yazar babaannesinden de bahsederdi. Gence’nin Sovyet ordusu tarafından işgali esnasında Altunbay’ın bir amcası karısı ve çocuklarıyla birlikte şehit ediliyor. (Altunbay, 1976: s.30)

Annesinin babası ise Gence’nin zenginlerinden birisidir. Gence’deki iki büyük otel ve bir lokantanın sahibidir. Fakat 1917 ihtilalinden sonra bütün malları yağmalanır veya el konur. Kısa boylu olduğu için “Bala Seyyit” diye bilinen dedesi fakirlere yardım etme konusunda oldukça cömerttir. Yardım konusunda Ermeni, Yahudi, Rus, Çingene vs hiçbir ayırım gözetmez. (Altunbay, 1989: s.15) Yakın çevresinin uyarılarına rağmen otellerinde Hamparsun ve Mıgırdiç isimli iki Ermeni kardeşi sürekli çalıştırmıştır. Bu iki kardeş iki Ermeni aile arasında çıkan kavgada anne babasını kaybetmiştir. Hiçbir Ermeni bunlara sahip çıkmazken Bala Seyyit yanına alır. İş verir, büyütür ve evlenip yuva kurmalarına yardımcı olur. Buna rağmen 1917 ihtilalinden sonra Ermeniler casusluk yaparlar. Azerbaycan Türklerini jurnalliyerek onların hapse atılmalarına sebep olurlar. Bizzat Hamparsun’un jurnaliyle Bala Seyyit de oldukça ileri yaşta hapse atılır ve zindanda hakkın rahmetine kavuşur. (Altunbay, 1989: s.16) Anneannesinin adının Meşesera olduğunu anlıyoruz. Haksızlıklar karşısında cesur, korkusuz ve hırçın olan anneanne gerektiğinde de oldukça merhametli birisidir. (Altunbay, 1989: s.32)

Hatıratında yazar üç dayısı olduğunu belirtiyor. Büyük dayısı Hasan (Mirhasan) tıpkı babası gibi Ruslara (Urusa) karşı mücadele eden bir kahramandır. 1920 Mayıs’ında Sovyet ordusunun Gence’yi işgali esnasında kadın ve çocukları şehrin dışına çıkararak onların zarar görmemesi vazifesini üstleniyor. (Altunbay, 1989: s.94) Azerbaycan’ın Sovyet idaresine geçmesinden sonra yazarın ailesiyle en çok o ilgileniyor. Gence’nin işgalinden bir süre sonra Şemkir’e gidip orada mülkiyeti devlete ait olan bir arabada faytonculuk yapıyor. Küçük dayı ve ortanca dayı felaketlere uğradıktan sonra Ruslara karşı mücadele etmek için dağa çıkıyor. Beş yıl arkadaşlarıyla çetin bir

mücadele vermesine rağmen başarılı olamayacağını anlayınca Türkiye'ye kaçıyor. Elazığ'a yerleşerek burada evlenip çocuk çocuk sahibi oluyor. Kendisi ölümünden sonra buraya defnediliyor, çocuk ve torunları ise halen Elazığ'da yaşıyor. (Altunbay, 1989: s.250)

Altunbay'ın sessiz, sakin, duygulu ve sanatçı ruhlu diye tanımladığı Mir Damat isminde küçük dayısı Suşa'da adil bir savcıdır. Herkes onun adaletini takdir etmekte ve sevmektedir. Ancak rejim jurnalcilerinin ihbar ettiği muhalifleri tutuklamadığı gerekçesiyle önce hapse atılır, sonrada kurşuna dizilir. (Altunbay, 1989: s.232) Ortanca dayı Talip ise güçlü kuvvetli birsidir. Dedesinin ısrarlarına rağmen Ortaokuldan sonra okumaz çiftçilikle meşgul olur. Küçük dayının kurşuna dizilmesinden sonra karakola alınır. Oradan hiçbir açıklama yapılmadan ve ailesiyle vedalaşmasına fırsat verilmeden Moskova'ya kanal inşaatında çalışmak üzere gönderilir. Yazar 1931 yılında Moskova'ya gittiğinde okul komutanından izin alarak dayısını görmeye gider. Çok zor şartlar altında çalışan dayısını yıllar sonra oldukça yıpranmış bulur. 1932 yılında bir kış günü tekrar görmeye gittiğinde dayısının ölüm haberini alır. Arkadaşlarının anlattığına göre, gece kanalda çalışırken aç kalmış kurtlar dayısı Talip ile birlikte beş arkadaşını parçalamıştır. (Altunbay, 1989: s.237)

Mehmet Altunbay'ın babası Dervişoğlu Kaçak İbrahim diye bilinmektedir. Kaçak lakabı halk arasında "Azerbaycan halkının Urus (Rus) esaretinden kurtulması için mücadele eden öz kahramanlarına verdiği şanlı ve şerefli" bir addir. (Altunbay, 1989: s.44) Babası sürekli Ruslarla mücadele halinde olduğu için onu çok nadir görmektedir. Annesinin anlattıklarına göre babası "mert, cesur, faziletli, vatanına aşık, milletine gönülden bağlı dini bütün bir Müslüman'dır." Rus zulmüne hiçbir zaman boyun eğmemiş, kendisi gibi yiğit insanları etrafına toplayarak ülkeyi zalim Rus boyunduruğundan kurtarmak için mücadele etmiştir. Zaman zaman ölümcül yaralar almasına hatta Rusya'nın Kafkas valisi yakalanması veya yakalanmasına yardımcı olunması halinde yardım edenlere ödül vaat etmesine rağmen mücadelesinden asla vaz geçmemiştir. (Altunbay, 1989: s.46).

Altunbay'ın babasını son gördüğü tarih Gence'nin Sovyet yönetimi tarafından işgalinden hemen sonradır. Babası, annesi ve kardeşleriyle birlikte hapis tutulduğu bahçeye getirilir. Fakat babasına kavuşma sevinci uzun sürmez. Kavuşmadan hemen sonra daha hasret bile gideremeden silahlı kişiler (kızılordu mensupları), bahçede topladıkları Azerbaycanlı Türk erkeklerini duvarın önüne sıraladıktan sonra eş ve çocuklarının gözü önünde kurşuna dizerek şehit ederler. (Altunbay, 1989: s.210 vd).

Altunbay'ın annesi Bala Seyyid'in kızı Begüm hanımdır. Komşuları ona "Begüm Bacı" demektedirler. Babası sürekli kaçak olduğu için yazarla ve kardeşleriyle annesi ilgilenmektedir. Yazar hatıratında annesinden oldukça çok bahsetmektedir. Annesi müşfik, dindar, komşularına yardım eden ve çocuklarını koruyup kollayan bir kişiliğe sahiptir. Bunun yanında gerektiğinde cesur ve soğukkanlı birisi olduğunu en sıkıntılı anlarda bile yakınlarına ve komşularına sabır ve metanet tavsiye ettiğini hatıratından anlıyoruz. (Altunbay, 1989: s.32)

Hatıratından anlaşıldığına göre Altunbay'ın iki kardeşi vardır. Kendinden üç yaş büyük Cemil adında ağabeyi onun kahramanı gibidir. Onun olaylar karşısındaki olgun tavrı Altunbay'ı etkilemektedir. Küçük kardeşi Habil ise Gence'nin işgal edildiği tarihte henüz (kucakta diye belirtiyor) bir ya da iki yaşındadır. İşgalden sonra küçük kardeşi yakın bir köye bir başka ailenin yanına verilir. (Altunbay, 1976: s.29)

2. Tahsili ve Hayatı

1911 yılında Gence'de doğan Mehmet Altunbay'ın tahsil hayatının başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Gence'nin işgalinden sonra başladığı söylenebilir. İşgalden bir süre sonra büyük dayısı Mir Hasan onu ve ağabeyini yetimhaneye yazdırır. İlkokula da buradayken başlar. Yetimhane ve ilkokul günlerine ait hatıralarında rejim propagandası yapıldığını belirtmektedir (Altunbay, 1989: s.229).

Ortaokul ve liseyi Bakü'de bitiren Altunbay, 1931 yılında Bakü'de açılan Hava Okulu'na kayıt olur. Bu okulda okuyorken bir yıl süreyle Moskova'ya giderek uçuş eğitimi alırlar. (Altunbay, 1989: s.238) Bakü'de başlayan havacılık eğitimini, 1933 yılında Odesa Askeri Hava Okulundan mezun olarak tamamlar. Sovyetler Birliği'nin birçok yerinde pilot olarak vazife görür. Mesleğindeki başarılarından dolayı Moskova, Gürcistan ve Azerbaycan Komünist Partisi Genel Sekreterliğince üç defa "olağanüstü" takdirnamelerle taltif edilir. (Attar, Şimşir, 2013: s.240).

1939 yılında Bakü Hava Okulu Uçuş Birliği Komutanı iken komünist rejimde, bilhassa Türklere karşı uygulanan amansız zulüm ve işkenceler dayanılmaz boyutlara ulaşır. Az sayıda arkadaşı ile birlikte yapılan zulüm ve işkencelere karşı mücadele başlatır. Fakat tespit edilen pek çok arkadaşı kurşuna dizilirler. Bu durumda Altunbay, hür dünyaya (Türkiye'ye) kaçmaya karar verir. Kaçışı da bir arkadaşıyla birlikte uçakla gerçekleştirirler. Önce uçağın Rus pilotunu

etkisiz hale getirirler, sonra sınırı geçerler. Sınırı geçerken uçak ağır isabet almasına rağmen İran topraklarına indirmeyi başarırlar. Böylece beklide tarihin ilk uçak kaçırın adamı ve komünist rejimden hürriyete uçan ilk insanı olurlar. (Altunbay, 1989: s.X)

İran'a geçmelerinden itibaren, İran Hükümetinden ısrarla kendilerini Türkiye'ye göndermelerini istemelerine rağmen gönderilmezler. Dokuz ay Tebriz hapishanesinde kaldıktan sonra Tahran'da polis nezaretinde tutulmaya devam edilirler. Türk Elçiliği ile irtibat kurmalarına bile müsaade edilmez. Bu arada Rusya kaçakların iadesi için İran hükümetine müracaatlarda bulunur. 1941 yılında da İran'ın elinde bulunan Güney Azerbaycan, Tahran'ın yarısı da dahil olmak üzere, Sovyet orduları tarafından işgal edilir. İran polisi bu kaçakları Sovyet ordularına teslim etmeyi düşünmektedir. O sırada Tahran'da bulunan eski Buhara Cumhurbaşkanı Osman Kocaoğlu Türk Büyükelçiliğinden öğrendiği bu haberi Mehmet Altunbay'a bildirir. Bu durumda Türk Büyükelçiliğine sığınmaya karar verirler. Fakat oldukça zor gerçekleşen sığınma işinde arkadaşlarından birisi çatışmada ölür. Aynı gece Türk Büyükelçiliği onları Tahran'dan çıkarır. Onlara pasaportlarını kaybettiklerine dair bir belge verir. Onlar da Sovyetlere ait üzerlerinde bulunan bütün belgeleri yakarlar. Çok geçmeden Sovyet birlikleri tarafından yakalanırlar. Üzerinde Sovyetlere ait bir belge bulunmadığı için serbest bırakılırlar. Sekiz hafta devam eden geceli gündüzlü bir yolculuktan sonra Bağdat'a ulaşmayı başarırlar. Bağdat'ta o zaman Türk Büyükelçisi olan Sahip İlkin Bey onları misafir eder ve onun yardımıyla Türkiye'ye geçmek üzere trenle hareket ederler. Fakat kötü talih bu yolculukta da Altunbay'ın yakasını bırakmaz. Tel Kucuk Tren İstasyonunda İngilizler tarafından yakalanıp sorgulanırlar. İngiliz yetkililer belgelerinden şüphelenir. Bağdat'a geri götürülerek hapse atılırlar. İki buçuk ay hapis hayatından sonra kurşuna dizilmek üzere iken durumdan haberdar olan Türk büyükelçisinin girişimleri ile kurtulup 1941 yılında Türkiye'ye geçmeyi başarırlar.(Altunbay, 1989: s.XII)

Mehmet Altunbay Türkiye'ye geldiğinde önce Reha Oğuz Türkan'ın aracılığıyla Nuri Demirağ'ın kurmuş olduğu "Gök Okulu"nda baş pilot olarak görev yapar. (turkctarih.com) Bu esnada Demirağ'ın fabrikasında üretilen ilk sivil taşıma uçağı olan ve Türk Hava Kurumu tarafından önemli miktarda sipariş verilen "Nu. D. 38" isimli uçağın deneme uçuşunu Mehmet Altunbay yapar. (<http://www.nuridemirag.com>) Nuri Demirağ'ın fabrikayı kapatmasından sonra pilotluk yapmak için 1943 yılında Genel Kurmay Başkanlığına müracaat eder. Bunun üzerine Eskişehir Hava Okuluna

gönderilir, burada yapılan imtihan neticesinde pilotluk yapabilir belgesi alır. 1945-1960 yılları arasında Türk Hava Yollarında pilotluk yapar. 1953-1954 yıllarında Hürriyet ve Yeni Sabah Gazeteleri tefrika halinde Mehmet Altunbay'ın hatıralarını "Türk Pilotu Mehmet Altunbay Rusya'dan Nasıl Kaçtı?" ve "Cehennemde Gördüklerim" başlıkları ile yayınlar. 1960-1963 yıllarına Amerika'nın Avrupa'dan yayın yapan "Azatlık" radyosunun Azerbaycan şubesinde görev yapan Altunbay 1963 yılında Türkiye'ye döner. (Altunbay, 1989: s.XIV) Bundan sonra Türkiye'de çeşitli illerde gençlere yönelik komünizmi anlatan konferanslar veren Altunbay, 28 Aralık 1987 tarihinde vefat eder. (Attar, Şimşir, 2013: s.240).

Bu arada Türkiye'de evlenmiş ve çocukları da olmuştur.

3. Eserleri

Hürriyete Uçan Türk; Mehmet Altunbay'ın hatıralarını oluşturan bu eser onun ölümünden iki yıl sonra Melahat Altunbay tarafından yayına hazırlanmıştır. Eserde daha çok 1920 yılında Azerbaycan'ın Sovyet idaresine geçişi esnasında Gence'de yaşanan felaketler anlatılmaktadır. Asırlarca birlikte yaşadıkları ve iyi komşuluk adına ellerinden gelen her türlü yadımı yapmaktan geri durmadıkları Ermenilerin ihanetleri ve zulümleri hatıratında en çok üzerinde durulan konulardan birisidir. Yine Sovyet yönetiminin uyguladığı mezalim de hatıratın ana temasıdır.

Yazar bu kitabının baş kısmında kendi hayatına ilişkin bilgiler verdiği gibi birinci dereceden akrabaları hakkında da geniş bilgiler vermektedir. Kendinin ve yakın akrabalarının başından geçenleri anlatırken, Azerbaycan'ın siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik yapısı özellikle de Sovyet yönetiminin ne olduğu hakkında geniş bilgiler veriyor.

Düşman Geliyor; Bu eser 1976 yılında 60 sayfalık küçük boy cep kitabı ebadında yayınlanıyor. 1989'da yayınlanan hatıralarında önemli bir kısmı tekrar edilen bu eserde, daha çok Gence'nin Sovyet orduları tarafından işgali esnasında yaşanan mezalim anlatılmaktadır. Ermeni zulmü ve Sovyet ordularının soygunları geniş bir şekilde yer bulmaktadır.

501 Numaralı Hücre; Mehmet Altunbay Rusya'dan kaçış hikayesini anlatan hatıralarını senaryo haline getirerek Genel Kurmay Başkanlığına sunar. İnceleme sonucu 6 Aralık 1966 tarihinde "Türk Silahlı Kuvvetlerinin milli ve moral eğitiminde faydalı görülen, milli amaçlar ve milli menfaatler bakımından personeli uyarıcı olduğu anlaşılan" eserin filme alınması uygun görülmüştür (Altunbay, 1989:

s.XIV). Kızı Melahat Altunbay; “Söz konusu film babam Sovyet rejiminde Hava Harp okulu komutanı iken, bir Azerbaycanlı subayın o makama gelmesini hazmedemeyen Sovyet Gizli Servisinin sudan bahanelerle, idam fermanı çıkarmasının akabinde iki arkadaşı ile birlikte kaçarak, Türkiye’ye gelişini konu alan bir filmidir.” demektedir. (<http://www.sinematurk.com>).

1966-1967 yıllarında iki bölüm olarak çekilen filimin yönetmeni Nusret Eraslan’dır. Oyuncuları ise Cüneyt Gökçer, Ayten Gökçer, Semih Serger, Atıf Kaptan, Tekin Akmansoy ve Gülsen Alınacı gibi devlet tiyatrosunun ünlü oyuncularındır. (<http://www.tsa.org.tr>). Film tüm askeri gazinolarda ve sivil sinemalarda oynatılmıştır. 29 Haziran 1971’de TRT’de gösterilen film oldukça çok sayıda izleyici kitlesine ulaşmıştır. Metraj bakımından o zamana kadar çevrilen filimler içerisinde en uzun olan film kendi döneminin izleyici rekorunu kırmıştır. (www.tozlugazini.com) Kendisinin de kısa bir rol aldığı söyleyen ünlü oyuncu ve yazar Ayhan Hüseyin Ülgenay, filmin daha geniş kitlelere ulaşamamasını senaryodaki ve çekimlerdeki bazı kusurlara bağlamaktadır. (Ülgenay, 2013: s.1)

SONUÇ

1920-1930 yıllarında çoğunluğu Azerbaycan’dan olmak üzere Türkiye’ye iltica eden aydınların, Türkiye’nin şekillenmesinde önemli katkıların olduğu muhakkaktır. Bağımsız Azerbaycan’ın Sovyet işgaline uğramasından sonra başlayan bu aydın göçü bir bakıma Türkiye açısından beyin göçü rolü oynamıştır. Bu aydınlar yayın faaliyetleriyle inkılapların şekillenmesine fikri alt yapı oluşturmuşlardır.

Sovyet rejiminden kaçış illerleyen tarihlerde de devam etmiş, oluşan Bolşevik yönetimi kendisine muhalif olan kimseleri barındırmamıştır. Kendi yapısı içerisinde daha başarılı olanlara tahammül edememiştir. Nitekim Mehmet Altunbay, ailesine yapılan onca mezalime rağmen sistem içerisinde kalarak okumuş, başarılı olmuş, iltifatlara mazhar olmuş ama onun başarısını çekemeyen yönetim, orada ona yaşama hakkı tanımamıştır. İftiralara, takiplere maruz kalmış, zulüm görmüştür. İşkenceler tahammül sınırını aşınca da Altunbay, kendinden öncekiler gibi hürriyete kaçmayı tercih etmiştir.

Hatıralarında belirttiği gibi vatan hasretini daima yüreğinde hisseden Altunbay, Sosyalist rejimin çirkin yüzünü Türk gençliğine göstermek için elinden gelen gayreti göstermiştir. Böylesine bir sorumluluğu yerine getirmiş olmak Altunbay’ın vatan hasretinin tek tesellisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKSOY Tuba, (2013) Azeri Türk Mecmuası Üzerine Bir İnceleme, Açıklamalı Dizin Ve Seçilmiş Metinler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- ALTUNBAY Mehmet, (1976) Düşman Geliyor, Asya yayınları, İstanbul.
- ALTUNBAY Mehmet, (1989) Hürriyete Uçan Türk, Mehmet Altunbay'ın Hatıraları, Hazırlayan, Melahat Altunbay, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara.
- ATTAR Aygün, ŞİMŞİR Sebahattin, (2013) Tarihten Günümüze Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri, Berikan Yayınevi, Ankara.
- GASIMOV Musa, (2001) *Bakü'nün Kurtarılması Uğruna Türk Diplomasinin Mücadelesi: 1918 Yılı, 21. Yüzyıl Dergisi, Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, İlkbahar 2001, Cilt: 7, Sayı: 1.*
- <http://www.nuridemirag.com>
- <http://www.sinematurk.com>
- <http://www.tsa.org.tr>
- www.tozlugazetesi.com, 501 Numaralı Hücre Filmi Rekora Koşuyor.
- [turkctarih.com](http://www.turkctarih.com).
- ÜLGENAY Ayhan Hüseyin, (2013) 501 Numaralı Hücre "Bir Film Biyografisi ve Bendeki Anısı" <http://www.insanokur.org>.